

Радою України. Судово-слідчу практику до джерел кримінального права можна віднести фактично, тобто це є непряме джерело, якщо можна так назвати «вторинне». Оскільки в Україні вже досить тривалий час у правозастосовчій практиці фактично існує судово-слідча практика, хоча офіційно її застосування не визнавалося. Необхідно обов'язково зазначити, що судова практика, зокрема судовий прецедент як узагальнення судової практики виконує роль елемента тлумачення цієї або іншої норми права, що зазначена в рішенні вищого суду, яким може надаватися підстава до нового розуміння й застосування цієї правової норми.

Література:

1. Конституція України. – К.: Видавництво «Право» – 1996.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради – 2001р., № 25–26, ст.131
3. Боботов С.В. Нормообразующая функция судебной практики / Судебная система России: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000. – 234с.
4. Гусарев С.Д., Калужний С.А. та ін. Основи держави і права: Навч. посібник; За ред. Колодія А.М. і Олійник А.Ю. – К.: Либідь, 1997 – 198 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина. За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка – К.: ТОВ «Юридична думка», 2004. – 326 с.
6. Ніколаєнко М. Роль судової практики для країн континентальної системи права // Правовий тижень: щотижнева інформаційно-правова газета– 27 травня 2008. – № 22.
7. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник – К.: Кондор, 2005 – 588 с.
8. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. – М., 1997. – 658 с.

Польовий О.Л., КНУ ім. Т. Шевченка

СУДДЯ, ЯК СУБ'ЄКТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В данной статье проанализированы понятие судьи, как субъекта юридической ответственности. Исследована сущность и содержание правосудия как принципа судебной власти и определено системы гарантий ее обеспечения.

In this article analysed concept of judge, as subject of legal responsibility. Essence and maintenance of justice is investigational as principle of department judicial and the systems of guarantees of its providing are certain.

Юридична відповідальність судді – це використання прав і виконання обов'язків судді по відправленню правосуддя, покладених на нього законом, а також необхідність додаткового правового обтяження в разі судової або професійної помилки, допущеної ним в процесі судочинства.

Відповідальність суддів розглядається у взаємозв'язку з їх особливим статусом, встановленим міжнародно-правовими документами і Українським законодавством. При цьому, правовий статус судді і гарантії його незалежності (в першу чергу, незалежність і імунітет) є головним чинником підвищення рівня правосуддя які передбачають високу відповідальність судді за виконання своїх обов'язків.

Під статусом судді мається на увазі його правове і соціальне положення, його права, обов'язки, відповідальність, матеріальне і соціальне забезпечення, правовий і соціальний захист.

У радянський період багато десятиліть правовий статус судді визначався в найзагальніших рисах, що відображало непристойне, принижене положення суду і відповідно суддів в державі і суспільстві, перетворення суду на рядову державну установу, а суддю в звичайного рядового державного службовця [1, с.125].

Метою даної статті є дослідження та визначення судді як суб'єкта юридичної відповідальності в Україні.

На сучасному етапі питання відповідальності суддів досліджують такі вітчизняні дослідники: О. Константи́й, О.С. Гончарук, О.В. Кравченко, О.М. Овчаренко, В. Скрипнюк, І.Л. Самсін, Ю.Н. Грошевий, В. Маляренко, В. Бойко, Р.О. Куїбіда, Є.Вілозьоров.

При здійсненні правосуддя судді зобов'язані точно виконувати вимоги законів, забезпечувати захист прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб, що охороняються законом, високу культуру і виховну дію судової діяльності.

Судді відіграють особливу роль в надійному захисті прав і інтересів людини. Насправді тому в нашій країні досить таки особлива увага приділяється підвищенню кваліфікації суддів, забезпеченню цієї системи високопрофесійними кадрами.

При виконанні своїх обов'язків, а також позаслужбових стосунків судді повинні уникати всього, що принижує авторитет судової влади, гідність судді. Закон забороняє займатися суддям якою-небудь іншою діяльністю, окрім наукової або педагогічної, не пов'язаної із заняттям штатних посад, бути депутатом, здійснювати підприємницьку діяльність, належати до політичних партій і масових рухів.

Підстава юридичної відповідальності є правопорушення. Тому, при рішенні питання про юридичну відповідальність особи, головне значення набуває наявності в його діях повного складу правопорушення, яке утворюється з єдності об'єктивної і суб'єктивної сторін об'єкту проти-правного діяння. Склад правопорушення – це система об'єктивних і суб'єктивних елементів і ознак, що їх характеризують, необхідних і достатніх для визнання скоєного правопорушенням.

Об'єктом протиправного діяння є суспільні стосунки, що охороняються державою, і, отже, норми, правовідносини, правопорядок, демократичного суспільства. Для повної і всесторонньої характеристики правопорушення потрібне з'ясування не лише того, що було об'єктом посягання, але і те, що є особою, що зробила правопорушення [2, с. 292].

Суб'єкт правопорушення – це особа, що зробила протиправний акт, правопорушник. Характеристика даної особи є інтересом для вирішення питання про можливість залучення його до юридичної відповідальності.

Таким чином, склад правопорушення, як підстави для виникнення юридичної відповідальності, утворюється за наявності:

1. об'єкту правопорушення;
2. суб'єкта правопорушення;
3. об'єктивної сторони правопорушення;
4. суб'єктивної сторони правопорушення.

Лише склад правопорушення породжує юридичну відповідальність. Відсутність хоча б одного елементу складу правопорушення виключає юридичну відповідальність.

Юридична відповідальність – це застосування до винної особи заходів державного примусу за досконале правопорушення. З моменту виникнення юридична відповідальність була заснована на санкціях правових норм державного примусу, вживаного проти правопорушника. Жодна з форм відповідальності, окрім юридичної, не носить характер самозахисту суспільства від посягання на його засади. У міру подальшого розвитку суспільства не зникне необхідність певного впорядкування діяльності людей і їх відповідальності за її результати.

«Юридична відповідальність в суспільстві є, перш за все, державний примус виконання вимог права, що містить засудження діянь правопорушника державою і суспільством». Тут можна виділити ряд істотних моментів: по-перше, відповідальність нерозривно пов'язана з правопорушенням; по-друге, відповідальність виражається в застосуванні до правопорушника державного примусу; по-третє, в самому акті вживання примусу міститься засудження діяння правопорушника [3, с. 51].

Відповідальність судді як етично – правовий стан, що породжує необхідність добросовісного використання прав і виконання покладених законом обов'язків по відношенню до правосуддя, а також необхідність додаткового правового обтяження в разі судової або професійної помилки, допущеної їм в процесі судочинства. Особливість суддів полягає в тому, що відповідні правові норми одночасно формулюють здатність судді нести конституційну відповідальність, і вирішують низку інших запитань, не пов'язаних з відповідальністю.

Суб'єктивною стороною складу конституційного делікту є провина, яка відображає психічне відношення суб'єкта до діяння, не відповідної належної поведінки, і його наслідків. При цьому необхідно враховувати особливості прояву провини суб'єктів конституційної відповідальності.

У конституційному праві суб'єкти можуть нести відповідальність і за недоцільність вибраної ними поведінки, і за несумлінне відношення до реалізації свого статусу за наявності у суб'єкта можливості належним чином виконати конституційні обов'язки. При описанні конституційних деліктів не завжди вказується на провину конституційних суб'єктів, тим самим допускається їх відповідальність за непідкорення, тобто об'єктивно протиправні не конституційні діяння.

Вміст суб'єктивної сторони правопорушень в конституційному праві в значній мірі залежить від характеру суб'єктів, що несуть конституційну відповідальність. Представляється очевидним, що ознака провини є необхідною для застосування заходів конституційної відповідальності до суддів.

Дострокове припинення діяльності суддів, – як суб'єктів конституційної відповідальності виникає унаслідок їх неправомірних дій, порушень правових обов'язків. Дана міра застосовується з метою забезпечення необхідної поведінки посадової особи і за своєю суттю є примусом [4, с. 48].

В зв'язку з цим, припинення повноважень судді, відносно якого збуджена кримінальна справа або він притягнений як обвинувачений по іншій кримінальній справі, є мірою державного примусу, але не санкцією.

Припинення повноважень судді не сприяє за собою припинення виплати цьому судді заробітної плати і не позбавляє його гарантій, встанов-

лених законом. Представляється очевидним, що припинення кримінального переслідування судді вабить відновлення його повноважень, тобто застосована раніше міра примусу відміняється. Вступ до законної сили звинувачувального вироку відносно судді, спричинить застосування до нього конституційної санкції у вигляді припинення його повноважень.

У зв'язку з викладеним матеріалом, певного уточнення потребує те, що характер конституційної санкції має припинення повноважень судді зважаючи на порушення порядку його призначення на посаду судді Конституційним Судом України.

Припинення повноваження судді зважаючи на порушення порядку його призначення на посаду можна розглядати як міру конституційної відповідальності судді лише в разі встановлення в судовому порядку факту надання ним свідомо помилкових відомостей і підроблених документів. Інакше в діях суб'єкта відсутній склад конституційного делікту [5, с. 18].

Об'єктивну сторону по відношенню до відповідальності суддів підтверджується практикою. Наприклад, більшість справ, пов'язаних з діяльністю правоохоронних органів, як правило, завершується в судах. А це покладає на суддів особливу відповідальність, оскільки в ході судового процесу вони приймають рішення від імені держави.

Діяльність суду по відношенню до правосуддя має не лише правовий, але і етичний зміст. Етичні вимоги, що пред'являються до судді, тісно переплітаються з його процесуально – правовими обов'язками. Дослідження моральних вимог, що пред'являються до особи судді, має значення не лише для підвищення ефективності карно-процесуальною, а також цивільно-процесуальної діяльності, але і сприяє формуванню необхідних для цієї професії етичних рис, системи мотивів належного виконання суддівського боргу.

Виною суб'єкта в процесуальному правопорушенні, підставою процесуальної відповідальності слід визнати дії об'єктивно протиправні, як це прямо передбачено в цивільному праві (відповідальність за випадкове спричинення шкоди). Допущене порушення – судова помилка залишається такою незалежно від провини судді і, як всяке незаконне рішення, вимагає відміни шляхом вживання відновної санкції, що одночасно несе в собі докір на адресу особи, що допустила помилку.

Процесуальна відповідальність визначається як необхідність діяти на користь правосуддя, використовуючи права і виконуючи покладені законом обов'язки, а також необхідність нести заходи правової дії в разі здійснення процесуального правопорушення. Це узагальнююче поняття, яке включає карно-процесуальну і цивільну процесуальну відповідальність. В той же час, виділення конституційно – процесуальної, адміністративно – процесуальної і арбітражно-процесуальної їх як самостійних видів юридичної відповідальності представляється передчасним, оскільки не сформувалися відповідні галузі права; відсутня чітка формальна визначеність конституційно – процесуальних і адміністративно – процесуальних правопорушень; нечисленні норми, які передбачають таку відповідальність, мають декларативний характер і не забезпечені реальними механізмами реалізації [6, с. 199].

Теоретичні підстави для введення в судочинство поняття процесуальної відповідальності вбачаються в наступному:

- відповідне нормативне регулювання не лише створює оптимальний процесуальний режим діяльності учасників процесу, але і є гарантією дотримання законності в судочинстві;

- вміст юридичної відповідальності є комплексом диктованих об'єктивною дійсністю вимог до діяльності суб'єкта і напрям його активності. Конкретний вигляд юридичної відповідальності виражає його своєрідність і разом з іншими компонентами складає ознаку відповідної галузі права. Заперечення процесуальної відповідальності як самостійного вигляду юридичної відповідальності логічно наводить до заперечення специфіки методу карно-процесуального регулювання;

- процесуальна відповідальність існує об'єктивно в області безпосередньої видимості таких правових явищ, як зміна і відміна незаконних процесуальних рішень, винесення приватних визначень (постанов) з приводу встановлених фактів порушення закону. Ці явища мають зовнішню форму свого прояву, закріплену карно-процесуальним правом;

- всі учасники судочинства потрапляють в орбіту дії норм процесуального права, процесуальний режим встановлює і гарантує для кожного учасника процесу загальні і індивідуальні права, загальні і індивідуальні обов'язки. Виконання цих обов'язків повинне забезпечуватися і, як правило, забезпечується не залученням правового режиму інших галузей права, а власними засобами і методами, що володіють специфікою, відповідною своєрідності предмету і методу;

- процесуальні норми, що закріплюють об'єктивні вимоги до діяльності кожного учасника судочинства, є загальною об'єктивною передумовою процесуальної відповідальності. Ця особливість виявляється, перш за все, у вказівці на ті дії, які визнаються суспільно корисними (позитивна відповідальність), а також на ті дії у сфері судочинства, які заподіюють йому шкоду і визнаються суспільно небезпечними (негативна відповідальність).

На користь існування процесуальної відповідальності свідчить і той факт, що певні норми процесуального права мають матеріальний вміст, в усякому разі, ті з них, які закріплюють перелік процесуальних порушень [7, с. 60].

Таким чином, юридичну відповідальність суддів можуть встановлювати не лише матеріальні галузі права, що прямо передбачають певний характер девіантної поведінки, але і вся систему правового регулювання, у тому числі, карно-процесуальна і цивільно-процесуальна галузі, окремі норми яких також забороняють поведінку учасників процесу, що розходиться з вимогами процесуального законодавства, впливають на аномалії і негативні відхилення у вигляді процесуальних правопорушень, слідньо – судових помилок.

Розглядаючи юридичну відповідальність суддів як необхідний елемент дії на користь правосуддя, використовуючи права і виконуючи покладені законом на суддю обов'язки, а також необхідність нести заходи правової дії у випадку здійснення процесуального правопорушення. При цьому допущене суддею процесуальне правопорушення визначається як порушення вимог закону, здійснене у сфері судочинства у формі винного невиконання суддею своїх процесуальних обов'язків або об'єктивної безвідповідальної поведінки. Визнання процесуальної відповідальності суд-

дів як самостійного виду їх юридичної відповідальності обумовлюється потребами боротьби з процесуальними правопорушеннями, що валять відміну судових рішень.

Якби правопорядок після його порушення не міг відновлюватися, а правові стосунки відтворюватися, те право втратило б свою специфіку. Юридична форма, закон і правосуддя затверджують себе відновленням відповідних прав суспільних стосунків, підтримкою передбаченого правом порядку [8, с.12].

В останні роки неодноразово піднімалися питання ефективності функціонування судової системи.

З погляду багатьох учених, в удосконалюванні більше бідує не статусні проблеми діяльності суддів, а ефективність самого правосуддя. Діяльність по відношенню до правосуддя, безумовно, є професійною, вимагає спеціальних знань, великого життєвого й професійного досвіду, особливих моральних якостей. Звідси вона повинна бути врегульована кримінальним правом із загальних позицій, установлюваних для всіх злочинів, пов'язаних з виконанням професійних функцій.

Вочевидь відомо, що який би не був досвідчений суддя, він може в чомусь помилятися, чогось не знати, мати з конкретного питання свою позицію. Суддя як людина має право на помилку. Але суд як орган державної влади права на помилку не має і не може мати. І якщо судді всіх судових інстанцій будуть сумлінно і повністю дотримувати відповідні норми процесуального права, то зрештою має бути винесений єдино можливий, дійсно обґрунтований і законний судовий акт, і помилка окремого судді має бути неодмінно і гарантовано виправлена.

Формування судової влади, якісно новий рівень здійснення правосуддя у значній мірі залежить від професійних та моральних якостей ключової фігури правосуддя – судді. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про статус суддів» професійні судді є носіями судової влади в Україні і здійснюють судочинство незалежно від законодавчої і виконавчої влади. Саме це й відрізняє їх від представників інших правничих професій.

Суддя має особливий суспільно правовий статус. Кожний суддя уособлює судову владу у своїй діяльності. Діяльність судді як правника має найвищу соціальну значущість, оскільки через неї забезпечується верховенство права, справедливість, захист прав та свобод громадян, конституційного ладу та суспільних інтересів. Суддя – це харизматична та мудра індивідуальність.

Суддя є особою, приймаючим юридично значимі розв'язки від імені держави саме в силу свого особливого статусу, у силу особливої юридичної сили судового акту, здатного по суті змінити або скасувати розв'язок будь-якого державного органа або посадової особи [9, с. 17].

Людство на всіх етапах свого розвитку не могло обійтися без суду – установи з дозволу суперечок між людьми – і спонуці їх до відмови від таких форм поведінки, які являли загрозу спільним інтересам.

Порушення з боку суддів пов'язані, перш за все, з фактом винесення необґрунтованого і незаконного рішення, при цьому найбільш поширеними стали випадки, коли судді просто ігнорують норми статей, що зобов'язали суддів при винесенні судових актів, у тому числі вказувати аргументи, по яких суд відхиляє ті або інші докази і не застосовує за-

кони і інші нормативні акти, на які посилалися особи, що беруть участь в справі.

Сьогодні в Україні намітилася тенденція, коли судді починають шукати варіанти найбільш швидкого і простого вирішення складних або стандартних суперечок, внаслідок чого на світло з'являються правові конструкції, далекі від фактичних обставин справи і неправильні по суті, проте задовольняють суддю своєю неясністю і простотою, а також що дозволяють швидше розглядати справи.

Припинення повноважень судді, слід розуміти не тільки порушення норм названого Закону й положень Кодексу суддівської етики, але й порушення загальноприйнятих норм моралі, обов'язків при виконанні правосуддя, правил поведінки при виконанні інших службових обов'язків і в позаслужбовій діяльності [10, с. 5].

З вище сказаного можна зробити висновок, що насамперед, суддя повинен неухильно виконувати норми права. Точне і грамотне застосування чинного закону вже саме по собі вирішує чимало моральних проблем, оскільки закони, крім правових, закріплюють і моральні вимоги суспільства. Але як вже з'ясовано встановлення справедливості є занадто складним завданням, тому до судді пред'являється так багато моральних вимог та критеріїв, які не можна виміряти емпіричними показниками, наприклад наявність високої правової свідомості, загостреного відчуття справедливості, людинолюбства, здатності не осуджувати людину за скоєний проступок (що є найважчим для кожної людини, бо ніщо так справедливо не обурює її як чужий проступок), співчуття і вміння допомогти їй виправитись, скурпульозність у вивченні обставин справи, здатність потрактувати сумніви на користь обвинуваченого.

Чесне й сумлінне виконання суддями професійних обов'язків, їхня незалежність при прийнятті судових розв'язків гарантують ефективне відновлення порушених прав, затверджують у суспільстві впевненість в справедливості, неупередженості й незалежності суду.

Література:

1. Москвич Л.М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз. – К., 2004. – 223 с.
2. Общая теория государства и права: Учеб. // Под. ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2001. – 343 с.
3. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти // Право України. – 2006. – № 1. – с. 50–54.
4. Красникова А. «Конституционная ответственность в современном украинском конституционализме» // Юридический весник. – 2008. – № 2. – с. 46–50.
5. Бойко В. Нова Конституція і судова влада // Право України. – 1997. – № 1. – с. 16–20.
6. Скрипіна Ю.В. Процесуальний статус слідчого судді за проектом Кримінально-процесуального кодексу України // Проблеми законності. Респ. міжвідом. наук. збірник. – Х.: 2005. – № 74. – С. 196–201.
7. Бичкова С.С. Цивільне процесуальне право України. – К.: Атіка. – 2006. – 383 с.
8. Куйбіда Р.О. Проблеми юридичної відповідальності суддів // Адвокат. – 2006. – № 11. – С. 11–14.
9. Стефанюк В. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні // Право України. – 2001. – № 1. – С. 15–18.
10. Бойко В.Ф. Проблеми правосуддя в Україні і шляхи їх вирішення // Право України. – 2002. – № 3. – С. 3–7.